

Anna Makišová*
Filozofická fakulta
Univerzita v Novom Sade

Jasna Uhláriková
Filozofická fakulta
Univerzita v Novom Sade

UDK 811.162.4:811.13.414]373
DOI: 10.19090/gff.v50i1.2574
orcid.org/0000-0002-4479-8275
orcid.org/0000-0002-2535-4089
Original scientific paper

AUGMENTATÍVA V SLOVENČINE A V SRBČINE**

Príspevok sa zameriava na porovnávaci výskum augmentatív v slovenčine a v srbčine. Podávame prehľad o tom, kto z jazykovedcov skúmal augmentatíva v uvedených jazykoch. Uvedieme tvorenie augmentatív v slovenskom a srbskom jazyku. Pozornosť venujeme v prvom rade substantívnym augmentatívam, ich tvoreniu, slovníkovým formám, gramatickému rodu i významu. Potom porovnáme adjektívne, adverbálne, numerálne a verbálne augmentatíva v oboch jazykoch. Cieľom výskumu bolo poukázať na zhody a odlišnosti v slovenčine a srbčine.

Kľúčové slová: augmentatíva, tvorenie augmentatív, slovenčina, srbčina, konfrontačný výskum.

1. ÚVOD

V slovenčine výskum augmentatív bol spracovaný najmä v oblasti derivácie, lexikografie a morfológie. Stručne a veľmi skrátka sa píše v učebnici *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia* (1980). Autori uvádzajú, že „augmentatíva [...] nemajú nikdy čisto kvantitatívny ráz: čisto kvantitatívny charakter má len slovné spojenie typu veľký dom, no nikdy nie augmentatívum utvorené sufixom“ (Ondrus–Horecký, & Furdík, 1980: 161). Aj J. Furdík (2004) veľmi stručne uvádza augmentatíva. Píše, že „augmentatívnosť neznamena len kvantitatívnu veľkosť, ale vždy nesie v sebe aj expresívne hodnotenie“ (Furdík, 2004: 90). V *Slovníku súčasného slovenského jazyka A – G* sa uvádza, že augmentatívum je slovo so zveličeným významom, zveličené slovo, obyčajne so záporným citovým zafarbením, napr. *chlapčisko, obrovitánsky*. E. Smiešková

* makisova.anna@gmail.com

** Príspevok vznikol v rámci projektu *Innovation and Optimization of Educative Tools and Resources in The Field of Slovak Language Education Beyond The Territory of Slovakia* (SKLA) z program Erasmus+. Číslo projektu: 2021-1-SK01-KA220-HED-000032157.

písala o augmentatívach v *Slovníku spisovného jazyka* (1956). Augmentatíva triedi do troch skupín. Prvú skupinu tvoria augmentatíva, ktoré vyjadrujú „skutočné zveličenie, zväčšenie [...] veľké rozmery, mohutnosť“ (Smiešková, 1956: 79). Do druhej skupiny autorka príspevku zaradila tie, ktoré popri zveličení vyjadrujú aj negatívny citový postoj. Tieto slová môžeme zaradiť k pejoratívam. Z kontextu možno zistiť, či je slovo pejoratívne alebo zveličené. Autorka uvádza, že zveličenie a pejoratívnosť môže byť aj neoddeliteľnou súčasťou slova. Tretiu skupinu tvoria slová, ktorými zveličujeme vlastnosť veci nimi pomenovávanej a nie rozmery. Patria sem len životné podstatné mená a zveličenie je spojené s expresivitou. F. Kočiš (1966) píše o dvojrodovosti augmentatív zakončených na *-isko* v lexikografickom spracovaní. Zaujal ho teoretický prístup, o akú teóriu sa opierala lexikografia pri spracovaní augmentatív. Uvádza, „že sa všetky augmentatíva (okrem augmentatív odvodených od podstatných mien stredného rodu) zaraďujú ako dvojrodové v lexikografickom spracovaní“ (Kočiš, 1966: 301). Po podrobnom rozbere autor uzaviera, že uvedené zveličené podstatné mená sú jednorodové, sú stredného rodu. Len augmentatíva, ktoré sú utvorené od životných podstatných mien mužského rodu, možno hodnotiť ako dvojrodové, mužského a stredného rodu. Augmentatíva v slovenčine a v srbčine z kontrastívneho prístupu analyzovala A. Makišová (2005). Autorka píše o tvorení substantívnych augmentatív, uvádza odvodzovacie prípony v týchto dvoch slovanských jazykoch a o rode zveličených podstatných mien. Autorka konštatuje, že v srbčine sa vyskytuje väčší počet odvodzovadzieh prípon na tvorenie zveličených substantív ako v slovenčine.

V srbskom jazyku sa vyskytuje väčší počet štúdií z uvedenej oblasti. Najviac štúdií a príspevkov je z oblasti derivatológie. O tvorení augmentatív písali M. Kiršova (1988). Jazykovedkyňa sa vo výskume zamerala na augmentatíva so sufixami *-ina*, *-etina*, *-urina* v oblasti lexikografie, v tzv. Vukovom slovníku (*Српски рјечник*, 1818). Uvádza frekvenciu sufixov, ale analyzuje aj rod jednotlivých zveličených podstatných mien. Z tejto oblasti písal aj jazykovedec S. Novokmet (2012) o derivátoch so sufixom *-ina*, ktoré nie sú v troch najvýznamnejších výkladových slovníkoch srbského jazyka, *Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika I – IV* (Matica srpska, 1983), *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* (Srpska akademija nauka i umetnosti) a *Rečnik srpskoga jezika* (Matica srpska, 2011). Uvádza príklady na všetky odvodzovacie prípony a uzaviera, že ak berieme do úvahy aj prevzaté slová z cudzích jazykov, korpus slov bude značne bohatší a najmä, ak do korpusu zaradíme aj aktuálne texty z internetu. A. Peco (1996) z retrográdneho slovníka (*Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen I–II*, 1965 – 1967) autora J.

Matešića uvádza všetky lexémy, ktoré sa končia na *-ura* (*-dura*, *-čura*). Je ich úhrne 255, ale autor príspevku uvádza, že nie sú vyčerpané všetky lexémy, ktoré v srbskom jazyku majú toto zakončenie. Niektoré z uvedených lexém zaraďuje k augmentatívam, napr.: *bradura*, *bradurina*, *glavura*, *pijandura*. Deriváciu a jednotlivé odvodzovacie prípony pri augmentatívach v srbčine sleduje aj N. Bečeva (2000). Vo svojom príspevku píše o viacerých tvaroch v rámci jednej lexémy. Veľké množstvo dubliet je pri substantívnych augmentatívach, keď tvoríme z jedného základu pomocou rôznych prípon: *ručurda*, *ručetina*, *ručurina*. Pri odvodzovaní nastávajú hláskoslovné alternácie. Sémantika niektorých dubletných augmentatív je rovnaká, napr. *baretina/barečina*, ale pri niektorých sa modifikuje význam, napr. *bačvetina/bačvina*. Z oblasti derivácie písala v príspevku aj lingvistka D. Veljković-Stanković (2007). Uvádza, že augmentatíva tvoríme nielen sufixálne, ale aj prefixálne, pričom treba brať do úvahy aj objektívne a subjektívne hodnotenie. Tvrdenie ilustruje príkladmi z umeleckej literatúry. Srbský jazykovedec V. Jovanović (2010) uverejnil monografiu o deminutívnych a augmentatívnych podstatných menách v srbčine. Uvádza sufixy, ktorými sa tvoria augmentatíva v srbčine, hláskoslovné zmeny, ktoré nastávajú pri odvodzovaní a príklady excerptované zo slovníkov. Z morfológického hľadiska o augmentatívach v srbčine písal D. Čampar (1984). Gramatický rod podstatných mien určujeme v srbčine podľa zakončenia. Ak sa podstatné meno končí na samohlásku, je ženského rodu, ak sa končí na samohlásku *-e*, bude stredného rodu. Iba augmentatíva derivované príponou *-ište*, sú stredného rodu. Z aspektu gramatickej kategórie čísla pri augmentatívach rozlišujeme jednotné a množné číslo. Pomnožných podstatných mien je len niekoľko a singuláriá tantum sa nevyskytujú.

O augmentatívach v srbčine a češtine písala K. Mitrićević-Štepanek (2020) na podklade materiálu z českého národného korpusu. Východiskovým jazykom bol srbský jazyk. Prostredníctvom kontrastívnej analýzy autorka sa zamerala na tvorenie a sémantickú analýzu. Pri porovnaní derivačných sufixov autorka konštatuje, že v srbčine sa vyskytuje väčší počet ako v češtine. Tiež pri preklade, nie vždy v češtine je ako ekvivalent augmentatívum. Svoje tvrdenia argumentuje príkladmi z prekladovej srbsko-českej literatúry.

2. TVORENIE SUBSTANTÍVNÝCH AUGMENTATÍV

Substantívne augmentatíva čiže zveličené slová v slovenčine sú všetky substantíva modifikované príponou *-isko*, ktoré už svojou príponou naznačujú, že sa nimi pomenúva relatívne väčší rozmer ako je primerané. Augmentatívnou príponou sa vyjadruje rozmer, ktorý sa zdá neprimerane veľký, alebo sa môže vyjadrovať vyššia miera negatívnych vlastností. Niekedy sa môže poukazovať aj na kladný vzťah k pomenovanému (*dobráčisko*).

V *Lexikológii* (1980) sa uvádza, že „augmentatívnosť“ vystupuje k deminutívnosti ako protipól. Vyjadruje sa pomocou sufixov“ (Ondrus et al., 1980: 161). Augmentatíva nemôžeme pozorovať len ako niečo kvantitatívne, veľké, ale treba brať do ohľadu aj expresívne hodnotenie. Ak sú nám javy, osoby a veci na určitý spôsob nesympatické, pomenúvame ich augmentatívmi. Podľa *Lexikológie* (Ondrus et al., 1980: 161) augmentatíva majú kvalitatívno-kvantitatívny alebo kvalitatívny charakter. E. Smiešková (1956) augmentatíva člení do troch skupín:

1. Substantíva, v ktorých prípona *-isko*, *-sko* znamená skutočné zveličenie, expresívne vyjadruje veľké rozmery, napr. *domisko* (veľký dom), *stromisko* (veľký strom).

2. Substantíva, v ktorých prípona *-isko*, *-sko* vyjadruje popri zveličení aj negatívny citový postoj, slová sa stávajú pejoratívnymi, napr. *chlapisko* (veľký chlap, ale aj nesympatický), *psisko* (veľký pes, ale aj zlý). Zveličenie a pejoratívnosť môže pri týchto substantívach vystupovať súčasne alebo oddelene, čo možno zistiť iba z kontextu. Tu je najčastejší osobný záporný citový postoj, odpor k pomenovanej veci, predmetu alebo osobe.

3. Do tretej skupiny Smiešková zaradila augmentatíva, ktorými sa zveličuje niektorá vlastnosť veci nimi pomenováanej, ale nikdy nie jej rozmery, na rozdiel od prvých dvoch skupín, kde ide predovšetkým o rozmery. V tejto skupine je zveličenie spojené s veľmi výraznou expresivitou, ktorá môže prechádzať všetkými stupňami medzi pejoratívnosťou a melioratívnosťou. Patria sem len životné podstatné mená, napr. *tuláčisko*, *vojačisko*. Podstatné mená v tejto skupine už nie sú augmentatívmi v pravom zmysle, sú to expresíva. Teda, nepomenúvame niečo veľké, vyjadruje sa vo väčšine citový postoj. Napr. augmentatívom *chlapčisko* nepomenúvame veľkého chlapca, ale napr. nepodareného, nevychovaného a pod. Dôležitý je tu kontext. V inom zase kontexte slová s augmentatívnou formou so sufixom *-isko* môžu mať pozitívnu sémantiku, význam (je to *dobráčisko*, rozdal by aj posledné). Teda, augmentatívum nemusí vyjadrovať vždy iba negatívnu, zápornú vlastnosť, postoj, odpor.

O tvorení augmentatív v *Lexikológii* (1980) sa nepíše. J. Furdík (2004) uvádza odvodzovaciu príponu *-isko*. Z *Retrográdneho slovníka slovenčiny* sme do nášho príspevku zaradili niektoré augmentatíva utvorené príponou *-isko*. Hore sme uviedli, že augmentatíva pomenúvajú zveličené alebo nesympatické javy, osoby a veci. V slovníku J. Mistríka (1976) sa vyskytuje 381 lexém, ktoré sú odvodené príponou *-isko*. Všetky vymenované nie sú augmentatíva. Podľa toho aj roztriedime príklady z *Retrográdneho slovníka slovenčiny* (ďalej RSS) a potom argumentujeme ako je to zaradené v *Slovníku súčasného slovenského jazyka* (ďalej: SSSJ), v *Krátkom slovníku slovenského jazyka* (ďalej KSSJ) a v *Slovníku slovenského jazyka* (ďalej SSJ). V slovníkoch sa pre augmentatívum používa skratka *zvel.* (zveličené slovo). Keď si pozorne všimneme, zistíme, že nie do všetkých slovníkoch sú zaradené zveličené podstatné mená. Paralelne pri augmentatívach, ktoré uvedieme, zmienime sa aj o rode týchto podstatných mien. Augmentatíva v slovníkoch netvoría osobitné heslá, ale sú prihniezdované k heslu toho podstatného mena, od ktorého sú utvorené.

Názvy osôb:

babisko sa v KSSJ uvádza zveličené podstatné meno. Ako pejoratívny výraz k významu 1. stará žena a k významu 2. neprijemná, zlá, protivná žena. V SSSJ A – G okrem tvaru *babisko* uvádza sa aj tvar *babsko*. V tomto slovníku sa ako zveličené podstatné meno viaže k druhému významu. Aj v SSJ sa uvádza ako zveličené pejoratívne slovo. Podľa rodu augmentatívum *babisko* je zaradené k strednému rodu a v N a A jedn. č. i ženský rod;

chlapisko v KSSJ a SSSJ ako zveličené podstatné meno stredného a mužského rodu a v SSJ tiež ako zveličené, ale expresívne slovo;

sedliačisko v KSSJ ako zveličené podstatné meno stredného a mužského rodu;

Slováčisko ako zveličené expresívne podstatné meno iba v SSJ, mužského rodu, v mn. č. zakončenie *-ovia/-á*;

sopliačisko v KSSJ ako zveličené podstatné meno stredného a mužského rodu;

vojačisko ako zveličené podstatné meno stredného a mužského rodu v KSSJ.

Názvy zvierat:

dračisko sa v KSSJ uvádza ako zveličené podstatné meno a v SSSJ a SSJ ako zveličené, expresívne podstatné meno. Rod stredný a v množnom čísle i mužský;

žabisko v KSSJ ako zveličené podstatné meno stredného rodu a v N a A jedn. č. i ženského rodu. V SSJ sa uvádza i tvar *žabsko*;

zajačisko sa vyskytlo iba v SSJ označené ako zveličené podstatné meno stredného i mužského rodu.

Názvy vecí:

hrnčisko je v KSSJ, SSSJ a v SSJ označené ako zveličené podstatné meno stredného rodu, v jedn. č. i mužského rodu;

farbisko ako zveličené podstatné meno nevyskytuje sa ani v jednom z uvedených slovníkov. V RSS sa uvádza, že sa skloňuje podľa vzoru *mesto*;

kyjačisko iba v SSSJ ako zveličené podstatné meno stredného rodu, v jednotnom čísle i mužského rodu;

vrbisko sa vyskytuje iba v SSJ označené ako zveličené podstatné meno stredného i ženského rodu.

Názvy javov:

dymisko uvedené zveličené podstatné meno nie je ani v jednom z uvedených výkladových slovníkov. Uvedené je v *Ortograficko-gramatickom slovníku slovenčiny* z roku 2022. Uvádza sa stredný a mužský rod;

hmlisko v SSSJ sa uvádza ako zveličené expresívne slovo, v SSJ iba zveličené a v oboch slovníkoch sa uvádza stredný a ženský rod;

tmisko v KSSJ a v SSJ sa uvádza ako zveličené podstatné meno, rod stredný a ženský;

zimisko v KSSJ a v SSJ sa uvádza ako zveličené podstatné meno, rod stredný a N a A jedn. č. i ženský.

J. Furdík (2004) vo svojej monografii uvádza, že k augmentatívam patria aj podstatné mená odvodené príponou *-ina*, napr. *chlapina*. V KSSJ, SSJ a v SSSJ vedľa hesla **chlapina** sa uvádza, že je to expresívne slovo. Uvedieme ešte niekoľko podstatných mien odvodených príponou *-ina* a porovnáme s výkladovými slovníkmi: *agátina*, *prútina*, *železina*, *psina* (expr.), *lesina*, *javorina*. Ani jedno z uvedených podstatných mien nie je označené ako zveličené.

Gramatický rod augmentatív v slovenčine je na prvom mieste stredný. Už samotné zakončenie na *-o* (*-isko*, *-sko*) zaraďuje podstatné meno do vzoru *mesto*. Augmentatíva, ktoré boli utvorené z podstatných mien mužského a ženského rodu zachovávajú si svoj prirodzený rod a tak vzniká rodová dvojitosť (čo vidno z našich príkladov). Na prvom mieste je vždy gramatický stredný rod a vedľa prirodzený rod mužský (*hrnčisko*, *kyjačisko*) alebo ženský (*žabisko*, *zimisko*).

V srbskom jazyku v porovnaní so slovenským jazykom rozlišujeme značne viac odvodzovacích sufixov, ktorými tvoríme augmentatíva. V. Jovanović (2010) uvádza tieto sufixy: *-ina* (*-čina*), *-etina*, *-urina*. Augmentatíva odvodené príponou *-ina* (*-čina*) majú gramatický rod ženský, i keď sú prevažne odvodené z podstatných mien mužského rodu: *volina*, *dečačina*, *lončina*, *ljudina*, *nosina*,

oblačina. V srbčine vo výkladových slovníkoch augmentatíva nie sú prihniezdované k heslu toho podstatného mena, z ktorého sú odvodené. Vychádzali sme z týchto slovníkov: *Rečnik srpskoga jezika* (2007) a *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika* (1967 – 1976). Je veľmi málo augmentatív, ktoré majú v základe podstatné meno ženského rodu, napr.: *boleština*, *glavčina*, *grančina*. Rovnako tak je málo augmentatív, ktoré majú v základe podstatné meno stredného rodu, napr.: *kljusina*, *mesina*. Niektoré augmentatíva so sufixom *-ina* majú v súčasnosti aj tvar so sufixom *-čina*, napr.: *krompirina* – *krompirčina*, *pandurina* – *pandurčina*. V. Jovanović (2010) uvádza, že v súčasnosti sú frekventovanejšie augmentatíva so sufixom *-čina* v porovnaní so zveličenými podstatnými menami odvodenými sufixom *-ina*. Augmentatíva odvodené sufixom *-ina/-čina* pomenúvajú niečo veľké, veľký obsah niečoho, silné, veľké množstvo niečoho v porovnaní s podstatným menom, ktoré obsahuje v základe, napr.: *kamenčina*, *vetrina*, *glasina*, *mesina*, *rakijčina*. Nielen kvantitu, ale uvedené augmentatíva môžu pomenúvať aj niečo staré, nepríjemné, nevzhľadné. Zveličené podstatné mená sa používajú v spojení s inými slovnými druhmi (prídavnými menami, slovesami) s expresívnym významom, napr.: *grdna oblačina*, *zaudara rakijčina*, *debela trbušina*.

Suffixom *-etina* vo väčšine sa tvoria augmentatíva, ktoré v základe majú podstatné meno ženského rodu, napr.: *babetina*, *glavetina*, *ženetina*, *torbetina*, menej je tých, ktoré majú v základe podstatné meno mužského rodu: *konjetina*, *ljudetina*, a stredného rodu: *ždrebetina*, *drvetina*. Augmentatíva odvodené sufixom *-etina* pomenúvajú niečo fyzicky veľké v porovnaní s podstatným menom, z ktorého sú odvodené: *njivetina*, alebo majú pejoratívny význam, vyjadrujú negatívny postoj hovoriaceho: *dlačetina*, *pesmetina*, *torbetina*. Týmto sufixom sa tvoria aj augmentatíva, ktoré pomenúvajú zvieratá. Odvodené sú od podstatných mien stredného rodu zakončených na *-el/-če*, ktoré pomenúvajú mláďatá, mladé alebo slabé zvieratá, napr.: *ždrebetina*, *mačetina*, odvodené od podstatných mien mužského a ženského rodu vo význame dospelého zvieratá, napr.: *bravetina*, *gusketina*, *kobiletina*, *kravetina*.

Suffixom *-urina* sa tvoria augmentatíva, ktoré ako uvádza V. Jovanović (2010), s výrazným pejoratívnym významom v porovnaní s augmentatívami zakončených na *-ina/-čina* a *-etina*. Augmentatíva so sufixom *-urina* pomenúvajú predmety, javy a zvieratá, napr.: *bradurina*, *vodurina*, *zgradurina*, *kišurina*, *kosurina*. Týmto sufixom sa tvoria augmentatíva z podstatných mien ženského rodu, napr.: *bradurina*, *vodurina*, *glavurina*, *devojučurina*, *zgradurina*, *knjižurina*, *ptičurina*, a menší počet zveličených podstatných mien mužského: *gazdurina*, *zidurina*, *repurina*, a stredného rodu: *mesurina*, *gvožďurina*. Augmentatíva

odvodené sufixom *-urina* pomenúvajú niečo veľké, silného vzhľadu, intenzity, niečo vo veľkom množstve, niečo chaotické, škaredé, hnusné a pod. Často podstatné meno má pejoratívny význam.

Okrem uvedených produktívnych sufixov, ktorými sa tvoria augmentatíva v srbskom jazyku, sú aj menej produktívne sufixy. Uvádzajú sa sufixy, pri ktorých sú pred sufix *-ina* pridané ďalšie sufixy: *-erina* (*ključerina*), *-esina* (*ljudesina*), *-ešina* (*sestrešina*), *-iljina* (*torbuljina*), *-ušina* (*vetrušina*), *-uština* (*baruština*), *-ština* (*vručiština*). Rozlišujeme aj ďalšie sufixy, ktorými sa tvoria augmentatíva v srbčine: *-eskara* (*ljudeskara*), *-uga* (*crnčuga*), *-ulja* (*sovulja*), *-urda* (*glavurda*), *-ura* (*devojčura*), *-čaga* (*rupčaga*), *-čuga* (*stančuga*).

Augmentatíva v srbskom jazyku sú vo väčšine ženského rodu, čo dokazuje ich gramatická prípona *-a* (*-inal-čina*, *-etina*, *-urina*). V niektorých prípadoch sa mužský rod môže aktualizovať, čo naznačuje zhoda podstatného mena s lexémou, ktorá bližšie určuje. Tak napríklad v syntagme prídavné mená alebo zámená, ktoré stoja vedľa augmentatívnych podstatných mien v prípadoch aktualizácie rodu, možno použiť v mužskom rode, napr. *svoga mužetinu*, *onog junačinu*.

V menšej miere zveličovanie máme i pri prídavných menách, príslovkách, resp. i číslovkách, a pri slovesách.

3. TVORENIE ADJEKTÍVNYCH AUGMENTATÍV

Prídavné mená možno odvodiť z podstatných mien, zámen, čísloviek, slovies, prísloviek, citosloviec, častíc, ako i z prídavných mien. Medzi prídavné mená odvodené od (akostných) prídavných mien patria i také, čo vyjadrujú „kvantitatívnu modifikáciu alebo zdôraznenie významu základného prídavného mena. (Ide o vyjadrovanie miery vlastnosti pridávaním rozličných prípon, predpôn alebo obidvoch zároveň a pomocou intenzitných spojení.)“ (Ružička et al., 1966: 207). Miera vlastnosti sa môže zveličovať (*vysokánsky*, *vysočizný*) alebo umenšovať (*zjemňovať*) (*starký*, *maličký*, *celučičký*, *drobulinký*, *červenkový*, *pridobry*, *premily*). „Pri zveličovaní alebo umenšovaní vlastnosti sa vyjadruje len väčšia alebo menšia miera vlastnosti tej istej kvality. Kvantitatívne vzťahy nenarúšajú základný kvalitatívny význam prídavných mien“ (Pauliny–Ružička, & Štolc, 1968: 198). Avšak J. Mistrík uvádza, že z hľadiska štylistiky niektoré prídavné mená utvorené pomocou deminutívnych a augmentatívnych prípon sú eufemistickými alebo dysfemistickými odvodeninami na označenie vlastnosti, ktorá sa prijíma s citovým zaujatím (Mistrík, 1997: 83). Augmentatívne adjektíva vyjadrujú veľkú mieru vlastnosti základného významu prídavného mena, kým

deminutívne adjektíva vyjadrujú tak malú mieru vlastnosti vyjadrenej základným prídavným menom (*horkavý, červenkový, zelenkastý, obvyšný, pomešší*), ako i veľkú mieru vlastnosti (*bledučký, bledunký, bledulinký, bledučičký, nový-novučičký, drobušký*).

Miera vlastnosti sa zveľičuje alebo umenšuje pomocou prípon, ale aj pomocou predpôň, opisom a zopakovaním toho istého prídavného mena v rozličných tvaroch. Medzi augmentatívne prípony v slovenčine patria:

-ánsky: *velikánsky, vysokánsky, dlhánsky, dlhokánsky, hrubitánsky, obrovitánsky, ozrutánsky, ohromitánsky*;

-izný: *širočizný, vysočizný, hrubizný, hrubičizný, dlhočizný, hľbočizný*.

V srbčine sa augmentatívne adjektíva tvoria tiež pomocou prípon, ktoré sa najčastejšie používajú spojené so základným prídavným menom:

-cat: *samcat, sam samcat, novcat, nov novcat*;

-cit: *sam samcit*;

-cijat: *sam samcijat, nov novcijat*.

Miera vlastnosti sa zveľičuje aj pomocou predpôň:

pri-: *priveľký, prisprostý, priťažký*;

pre-: *preveľký, predlhý, prenešťastný*;

pra-: *prastarý, pradávny, prapôvodný*.¹

V srbčine sú produktívne prefixy:

pre-: *prevelik, previsok, pretežak, predugačak*;

pra-: *prastar, pradavni, praiskonski*.

Osobitnú skupinu augmentatívnych adjektív v slovenčine tvoria i adjektíva utvorené pomocou intenzifikačných prefixoidov *hyper-*, *ultra-*, *super-* s významom veľkej, resp. najväčšej miery vlastnosti vyjadrenej základným adjektívom. Sú blízke kompozitám, lebo ich „prvá zložka je motivovaná prídavným menom al. príslovkou s kvantitatívno-intenzitným významom, teda s významom vyjadrujúcim stupeň realizácie istej vlastnosti“ (Jarošová, 2011: 133):

hyper-: *hypermoderný, hyperkritický*;

ultra-: *ultraľahký, ultralacný, ultramoderný*;

super-: *superzábavný, superštíhly, superpomalý, superjemný*.

Okrem formantov *super-*, *hiper-* a *ultra-* v srbčine sú produktívne i formanty *ekstra-* a *arhi-*:

¹ Predpona *pra-* je neproduktívna a používa sa iba pri niektorých adjektívach časového významu.

super-: supernadaren, superpametán;
hiper-: hipersenzitivan, hiperaktivan;
ultra-: ultramoderan, ultraluksuzan;
ekstra-: ekstraskroman, ekstrazanimljiv;
arhi-: arhidobar, arhizao.

V konečnom dôsledku sa miera vlastnosti vyjadrenej základným adjektívom vyjadruje i pomocou intenzitných spojení (opisom pomocou prísloviok miery, zopakovaním toho istého adjektíva v rozmanitých tvaroch, skladaním a pod.), napr.: *strašne zaostalý, nadmieru zlý, vysoký vysokánsky, širošíry, smutný-neveselý, smutný-presmutný* atď. Slovné spojenia typu (*širošíry, smutný-neveselý, smutný-presmutný*) v srbskom jazyku nie sú tak frekventované ako v slovenčine vyjmúc spojení *nov novcat, sam samcijat, jadan, prejadan* alebo *jadan i prejadan, tužan, pretužan* alebo *tužan i pretužan*, no mieru vlastnosti možno vyjadriť opisným spôsobom, napr.: *strašno zanimljiv, užasno jak, preterano mastan*.

4. TVORENIE ADVERBIÁLNYCH A NUMERÁLNYCH AUGMENTATÍV

Zveličovanie pri príslovkách sa v slovenčine uskutočňuje podobne ako pri adjektívach: 1. predponami *pri-*, *pre-* a *pra-*, napr.: *priveľa, priveľmi, prid'aleko, prirýchlo, prečasto, predraho, prestrašne, preľahko, pradávno*; a 2. intenzitnými spojeniami, napr.: *vysoko-prevysoko, dávno-pradávno, strašne-prestrašne, zle-nedobre, široko-d'aleko, sväto-sväte, denno-denne, skrz-naskrz, isto-iste*, ale aj *nesmierne draho, strašne rýchlo* atď.

Podobne i v srbčine sa zveličovanie pri adverbách uskutočňuje pomocou predpôn *pre-* a *pra-*, napr.: *previsoko, predaleko, prestrašno, prebrzo, pradavno*, intenzitnými spojeniami, napr.: *danonočno, skroz naskroz, uzduž i popreko, zlo i naopako*, ako i opisne pomocou prísloviok miery: *veoma visoko, jako brzo, užasno strašno* atď.

Predpony *pri-*, *pre-* a *pra-* sa používajú aj pri neurčitých základných číslovkách *málo, mnoho* a *veľa*: *primálo, pramálo, primnoho, premnoho, priveľa, preveľa*. V srbčine nemajú platnosť čísloviek. V oboch jazykoch sa používajú aj intenzitné spojenia, akými sú v slovenčine, napr.: *sto a sto, stá a stá, tisíce a tisíce*, resp. v srbčine: *stotine i stotine, hiljade i hiljade*.

5. TVORENIE VERBÁLNYCH AUGMENTATÍV

Predpony pri slovesách nemajú iba čisto vidový význam, ale aj lexikálny význam. Aj v slovenčine, aj v srbčine produktívnou predponou s významom „presahujúci mieru, nadmerný, prílišný“ je predpona *pre-*, napr.:

pre-: prejesť sa, prejedat' sa, prepíť sa, preležať sa, presoliť, predražiť, preplniť, prechváliť, predimenzovať, preľudniť, preceniť, prekŕmiť, predesiť;

pre-: prejesti se, prepuniti, presoliti, pretrpati, preceniti.

V slovenčine veľká, resp. maximálna miera deja sa vyjadruje aj predponou *na-* a formantom *sa*, napr.: *nabehať sa, nalietať sa, nanosiť sa, nachodiť sa, nasmiať sa, narobiť sa, nastáť sa, nasedieť sa, naskákať sa, nakričať sa, naprosiť sa, načakať sa;* predponou *vy-* a formantom *sa*, napr.: *vyrevať sa, vynariekať sa, vybehať sa, vyplakať sa;* predponou *u-* a formantom *sa*, napr.: *ubehať sa;* a predponou *s-*, napr.: *skopať*.

Podobne sa i v srbčine na vyjadrenie veľkej miery deja používa predpona *na-* a formant *se*, napr.: *natrčati se, naigrati se, nasedeti se, napričati se, naraditi se, načekati se, nahodati se, nalutati se, našetati se;* ako i prefix *is-/iz-* a formant *se*, napr.: *isplakati se, istrčati se, izvikati se, izdirati se.*

V oboch jazykoch sa na intenzifikáciu miery deja používajú i kombinácie prefixov, v slovenčine napr. *prenačudovať sa, prenachváliť, narozkazovať,* a v srbčine: *prenatrpati, preopteretiti, narazgovarati se.*

6. ZÁVER

Substantívne augmentatíva v slovenčine a v srbčine pomenúvajú v prvom rade kvantitu predmetov, javov, osôb a zvierat. Pomenúvajú relatívne väčší rozmer ako je primerané. Okrem toho môžu pomenúvať aj vyššiu mieru negatívnych vlastností. Niekedy sa môže poukazovať aj na kladný vzťah k pomenovanému. V slovenskom jazyku augmentatíva sa tvoria sufixom *-sko/-isko*. V srbskom jazyku rozlišujeme značný počet sufixov, ktorými sa tvoria augmentatíva. Produktívnymi sú *-inal/-čina, -etina, -urina*. V oboch jazykoch sa tvoria zo všetkých troch rodov podstatných mien.

Gramatický rod augmentatív v slovenčine je na prvom mieste stredný. Už samotné zakončenie na *-o* (*-isko, -sko*) zaraďuje podstatné mená do vzoru *mesto*. Augmentatíva, ktoré boli utvorené z podstatných mien mužského a ženského rodu zachovávajú si svoj prirodzený rod a tak vzniká rodová dvojitosť. Na prvom

mieste je vždy gramatický rod stredný a vedľa prirodzený rod mužský (*hrnčisko*, *kyjačisko*) alebo ženský (*žabisko*, *zimisko*). Gramatický rod augmentatív v srbskom jazyku je vo väčšine ženského rodu, čo naznačuje aj gramatická prípona *-a*. V niektorých prípadoch sa mužský rod môže aktualizovať, keď v syntagme s augmentatívom sa prídavné meno alebo zámeno použije v mužskom rode: *svoga mužetinu*, *onog junačinu*.

V slovenskom jazyku augmentatíva v slovníkoch sa neuvádzajú ako osobitné heslá. Prihniezdované sú k heslu, z ktorého sú odvodené. V srbskom jazyku augmentatíva v slovníkoch sa uvádzajú ako osobitné heslá.

V istej miere zveličovanie máme i pri prídavných menách, príslovkách, slovesách a v slovenčine v obmedzenej miere aj pri číslovkách. Argumentatívne adjektíva, adverbiá a verbá sa tvoria prefixáciou, sufixáciou a opisne, pomocou intenzitných spojení slov.

Adjektívne augmentatíva sa v slovenčine a srbčine tvoria podobne, najmä keď ide o prefixáciu, kde je väčšina prefixov (i prefixoidov) rovnaká v oboch jazykoch, v slovenčine *pri-*, *pre-*, *pra-*, *super-*, *hyper-*, *ultra-*, a v srbčine *pre-*, *pra-*, *super-*, *hiper-*, *ultra-*, *ekstra-* a *arhi-* (sl. *priveľký*, *predlhý*, *prastarý*, *superzábavný*, *ultralacný*, *hypermoderný*; sr. *previsok*, *prastar*, *superpametan*, *hipersenzitivan*, *ultramoderan*, *ekstrazanimljiv*, *arhizao*). Suffixy sa rozlišujú, v slovenčine máme *-ánsky* a *-izný* (*velikánsky*, *vysočizný*) a v srbčine *-cat*, *-cit*, a *-cijat* (*novcat*, *sam samcijat*). Prefixy *pri-*, *pre-*, *pra-* v slovenčine, resp. *pre-* a *pra-* v srbčine sa používajú aj na tvorenie adverbiálnych augmentatív (sl. *priveľmi*, *pred'aleko*, *pradávnno*; sr. *prestrašno*, *pradavno*). Pri oboch typoch, pri adjektívnych a adverbiálnych augmentatívach, zveličovanie možno vyjadriť aj opisne pomocou intenzitných slovných spojení (sl. *smutný-presmutný*, *dávno-pradávnno*; sr. *tužan*, *pretužan*, *skroz naskroz*). Predpona *pre-* je produktívna aj pri verbálnych augmentatívach tak v slovenčine (*prejesť sa*), ako i v srbčine (*pretrpiti*). Často sa používajú i kombinácie rozličných predpôn (sl. *prenachváliť*, *narozkazovať*; sr. *prenatrpiti*, *preopteretiti*).

Argumentatívne adjektíva, adverbiá a verbá väčšinou sa vzťahujú iba na fyzickú stránku predmetu, na jeho rozmery alebo mieru vlastnosti alebo deja, ale môžu byť aj emocionálne zafarbené. Na základe zámeru hovoriaceho, resp. kontextu, možno určiť, či ide o objektívne alebo subjektívne, kladné alebo záporné hodnotenie.

Ana Makišova, Jasna Uhlarik

AUGMENTATIVES IN SLOVAK AND SERBIAN LANGUAGE

The paper deals with the comparison of augmentatives in Slovak and Serbian. The first part presents previous research in this field in both languages. The focus is primarily on nominal augmentatives, as well as augmentatives in adjectives, adverbs, numerals, and verbs. Nominal augmentatives in Slovak and Serbian mainly refer to quantity. They denote phenomena, objects, people, etc., that have larger dimensions than usual or a greater degree of negative traits. Sometimes, they express a positive attitude towards the named object. In Slovak, augmentatives are formed using the suffixes *-sko/-isko*, while in Serbian there is a greater variety of suffixes, with productive ones being *-ina/-čina*, *-etina*, *-urina*. In both languages, they are formed from nouns of all three genders. In Slovak, the grammatical gender of augmentatives is primarily neuter, indicated by the suffix *-o*. In Serbian, the grammatical gender is predominantly feminine, with the suffix *-a*. Unlike in Serbian, augmentatives are not listed as separate entries in Slovak dictionaries. To some extent, augmentation also occurs with adjectives, adverbs, and verbs, and in Slovak, even with certain numerals. Augmentatives are formed through prefixation, suffixation, descriptively, or by combining words to achieve intensification. Adjectival augmentatives in Slovak and Serbian are formed in a similar way, especially when it comes to prefixation, since a significant number of prefixes (and prefixoids) are the same in both languages. In Slovak, these include *pri-*, *pre-*, *pra-*, *super-*, *hyper-*, *ultra-*, while in Serbian they include *pre-*, *pra-*, *super-*, *hiper-*, *ultra-*, *ekstra-*, and *arhi-*: Slovak *priveľký*, *predlhý* or Serbian *previsok*, *prastar*). The suffixes differ, with Slovak using *-ánsky* and *-izný* (*velikánsky*, *vysočizný*), and Serbian using *-cat*, *-cit*, and *-cijat* (*novcat*, *sam samcijat*). The prefixes *pri*, *pre-*, *pra-* in Slovak, and *pre-* and *pra-* in Serbian, are also used in forming adverbial augmentatives: Slovak *priveľmi*, *pred'aleko*, *pradávno*, Serbian *prestrašno*, *pradavno*. In adjectives and adverbs, augmentation can also be expressed descriptively, by combining words that achieve intensification (e.g., *smutný-presmutný*). The prefix *pre-* is productive in verb augmentation in both Slovak (*prejesť sa*) and Serbian (*pretrpiti*). Combinations of different prefixes are often used (Slovak *narozkazovať*, Serbian *preopteretiti*). The meaning usually relates to physical characteristics, dimension or degree of a quality or action, but can also carry emotional connotations. Whether the qualification is objective or subjective, positive or negative, depends on the context.

Keywords: augmentatives, Slovak language, Serbian language, word formation, grammatical gender, headword, semantics, comparison.

AUGMENTATIVI U SLOVAČKOM I SRPSKOM JEZIKU

Rad se bavi poređenjem augmentativa u slovačkom i srpskom jeziku. Prvi deo rada predstavlja dosadašnja istraživanja iz ove oblasti u oba jezika. Pažnja je posvećena prvenstveno imeničkim augmentativima, kao i augmentaciji kod prideva, priloga, brojeva i glagola. Imenički augmentativi u slovačkom i srpskom jeziku odnose se prvenstveno na kvantitet. Imenuju pojave, predmete, osobe itd. koje imaju dimenzije veće od uobičajenih ili veću meru negativnih osobina. Ponekad iskazuju pozitivan odnos prema imenovanom predmetu. U slovačkom jeziku se augmentativi grade uz pomoć sufiksa *-sko/-isko*, dok u srpskom jeziku postoji veći broj sufiksa, a produktivni su *-ina/-čina*, *-etina*, *-urina*. U oba jezika se grade od imenica sva tri roda. U slovačkom jeziku gramatički rod augmentativa je prevashodno srednji, na šta ukazuje nastavak *-o*. Gramatički rod u srpskom jeziku je pretežno ženskog roda. Gramatički nastavak je *-a*. Za razliku od srpskih, u slovačkim rečnicima se augmentativi ne navode kao zasebne odrednice. U određenoj meri augmentacija se javlja i kod prideva, priloga i glagola, a u slovačkom jeziku i kod nekih brojeva. Grade se prefiksacijom, sufiksacijom, opisno i kombinacijom reči kojom se ostvaruje intenzifikacija. Pridevski augmentativi se u slovačkom i srpskom jeziku grade na sličan način, naročito ako je u pitanju prefiksacija, jer je znatan broj prefiksa (i prefiksoida) isti u oba jezika, u slovačkom *pri-*, *pre-*, *pra-*, *super-*, *hyper-*, *ultra-*, a u srpskom *pre-*, *pra-*, *super-*, *hiper-*, *ultra-*, *ekstra-* i *arhi-*: sl. *privel'ký*, *predlhý* ili sr. *previsok*, *prastar*. Sufiksi se razlikuju, u slovačkom imamo *-ánsky* i *-izný* (*velikánsky*, *vysočizný*), u srpskom *-cat*, *-cit* i *-cijat* (*novcat*, *sam samcijat*). Prefiksi *pri-*, *pre-*, *pra-* u slovačkom i *pre-* i *pra-* u srpskom jeziku koriste se i kod građenja priloških augmentativa: sl. *privel'mi*, *pred'aleko*, *pradávno*, sr. *prestrašno*, *pradavno*. Kod prideva i priloga augmentacija se može iskazati i opisno, kombinacijom reči kojima se postiže intenzifikacija (sl. *smutný-presmutný*; sr. *tužan*, *pretužan*). Prefiks *pre-* je produktivan i kod augmentacije glagola kako u slovačkom (*prejest' sa*), tako i u srpskom jeziku (*pretrpati*). Često se koriste i kombinacije različitih prefiksa (sl. *narozkazovať*; sr. *preopteretiti*). Značenje se pretežno odnosi na fizičke osobine, na dimenziju, meru osobine ili radnje, ali mogu biti i emocionalno markirani. Da li se radi o objektivnoj ili subjektivnoj, pozitivnoj ili negativnoj kvalifikaciji zavisi od konteksta.

Ključne reči: augmentativi, slovački jezik, srpski jezik, tvorba, gramatički rod, rečnička odrednica, semantika, poređenje.

LITERATÚRA

- Bečeva, N. (2000). O dubletnosti kod deminutiva i augmentativa u savremenom srpskom jeziku. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 29/1, 197–202. (publikované cyrilikou)
- Čampar, D. (1984). Rod i broj imeničkih augmentativa u srpskohrvatskom jeziku. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 13/1, 289–301. (publikované cyrilikou)
- Furdík, J. (2004). *Slovenská slovotvorba (Teória, opis, cvičenia)*. Prešov: Náuka.
- Jarošová, A. (2011). Percepcia a lexikografické spracovanie zložených adjektív. *Slovenská reč*, 3, 132–148.
- Jovanović, V. (2010). *Deminutivne i augmentativne imenice u srpskom jeziku*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU. (publikované cyrilikou)
- Kiršova, M. (1988). Augmentativi sa sufiksima -ina, -etina, -urina u Vukovom rečniku. *Naš jezik*, XXVIII/1-2, 42–59. (publikované cyrilikou)
- Košič, F. (1966). Gramatický rod augmentatív na -isko (-sko). *Slovenská reč*, 31, 300–307.
- Makišova, A. (2005). Imenički augmentativi u slovačkm i srpskom jeziku – građenje i semantika. *Slavistika*, IX, 185–191.
- Mistrík, J. (1976). *Retrográdny slovník slovenčiny*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- Mistrík, J. (1997). *Štylistika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Mitričević-Štepanek, K. (2020). Augmentativi u srpskom i češkom jeziku u češkom nacionalnom korpusu. *Slavistika*, XXIV/2, 115–133.
- Novokmet, S. (2012). Nove reči sa sufiksom -ina i njegovim varijantama u srpskom jeziku. *Naš jezik*, XLIII/3-4, 55–68. (publikované cyrilikou)
- Ondrus, P.–Horecký, J. & Furdík, J. (1980). *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Pauliny, E.–Ružička, J. & Štolc, J. (1968). *Slovenská gramatika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Peco, A. (1996). Imenice na -ura u našem jeziku. *Naš jezik*, XXXI/1-5, 146–162. (publikované cyrilikou)
- Ružička, J. et al. (eds.) (1966). *Morfológia slovenského jazyka*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- Smiešková, E. (1956). Augmentativa a ich miesto v slovníku spisovného jazyka. *Slovenská reč*, 21, 79–81.
- Veljković-Stanković, D. (2007). Denominalni deminutivi i augmentativi – značenje i tvorba. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 36/1, 387–405. (publikované cyrilikou)

ZDROJE

Slovníkový portál Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied.

Prevzaté 15. júla 2004, z: slovník.juls.savba.sk

Stevanović, M. et al. (eds.) (1967–1976). *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika I–VI*. Novi Sad: Matica srpska. (publikované cyrilikou)

Vujanić, M. et al. (eds.) (2007). *Rečnik srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska. (publikované cyrilikou)